

УДК 379.85:338.48

Осіпчук А. С.

Житомирський національний агроекологічний університет

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ГЕНЕЗИСУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена особливостям екологічного туризму, формуванню та розвитку туристичної діяльності екологічного спрямування в Україні. Представлено різні підходи до визначення терміну екологічний туризм, у тому числі запропоновано авторський варіант. Здійснено огляд функцій екологічного туризму, їх інтегруючий ефект, який сприяє формуванню стійких навичок екологозберігаючої поведінки, поширенню знань про культуру та природну красу певної території, активізації економічної діяльності, відновленню життєвих сил людини і раціональному використанню вільного часу. Особлива увага

© А. С. Осіпчук

приділена детермінантам розвиненості туристичного потенціалу та популяризації туристичної діяльності екологічного спрямування на території України.

Ключові слова: екологічний туризм, збереження навколишнього середовища, функції туризму, туристичний потенціал.

Постановка проблеми. Через прискорення темпів урбанізації жителі міст усе більше віддаляються від природного середовища. Незмінними супутниками проживання в містах є ізолюваність людини, почуття самотності, надмірні навантаження на нервову систему, що породжують постійне психологічне напруження і призводять до стресів. Мешканці великих міст усе частіше страждають від нервових розладів та захворювань нервової системи. У них з'являється цілком зрозуміле бажання відпочити в оточенні природного середовища, щоб у спілкуванні з ним звільнитися від навантажень, що накопичилися в умовах міського проживання.

Екологічний туризм зі своїми рекреаційними і пізнавальними можливостями покликаний сформувати суспільну свідомість щодо охорони та раціонального використання природних багатств. Екологічний туризм обов'язково має містити в собі елементи усвідомленого позитивного ставлення до навколишнього природного середовища, а не тільки його використання, нехай навіть в активних формах [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем розвитку туризму в Україні займаються Алешугіна Н. О., Галасюк С. С., Кифяк В. Ф., Колесник О. О., Кравченко Н. О., Мальська М. П., Сокол Т. Г. Такі науковці, як Арсеньєва О. І., Байканова Д. Є., Вишневський В. І., Воробйова О. А., Дмитрук О. Ю., Кобелька О. О., Кравченко Н. О., Любіцева О. О., Сташук К. С., Кусков А. С., Шевченко Т. А. Шкарупа А. К. зробили вагомий внесок у розвиток теоретичної бази туристичної діяльності екологічного спрямування, проте проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні потребують подальших досліджень.

Мета статті. Екологічний туризм в Україні перебуває на стадії становлення, що зумовлює необхідність дослідження проблем та перспектив розвитку туристичної діяльності екологічного

спрямування.

Виклад основного матеріалу дослідження. За оцінками Генеральної Асамблеї ООН, Економічної і Соціальної Ради ООН і ВТО, туризм перетворюється на провідну галузь світової економіки. Будучи надзвичайно важливим інструментом у справі поліпшення економічного і соціального стану багатьох держав, зокрема тих, що розвиваються, він став важливим чинником розвитку національних економік держав світу [5].

Туризм сприяє розширенню міжнародних зв'язків, створенню робочих місць, становленню малого бізнесу, зростанню економіки країни в цілому. У свою чергу екологічний туризм сприяє охороні природної території, має позитивний вплив на екологічне просвітництво населення, виховує патріотизм і гордість за свою країну, сприяє гармонійному розвитку особистості та формуванню стійких навичок екологозберігаючої поведінки. Екологічний туризм – це напрямок туризму, що базується на максимізації використання природно-рекреаційних благ та ресурсів для екопросвітницької рекреаційної діяльності з мінімальним антропогенним впливом (дозволяється залишати тільки сліди, забирати з собою тільки фотографії).

За даними вільної енциклопедії екотуризм або екологічний туризм – тип туризму, що полягає у подорожах до природних недоторканих людиною та, часто, природоохоронних територій. Туристи намагаються не здійснювати значного впливу на територію. Екологічний туризм сприяє освіті туристів та дозволяє збирати гроші на заходи зі збереження території, допомагає розвитку ізольованих поселень. Розвиток екотуризму часто розглядається як важливий засіб збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь [6].

Специфічною особливістю екологічного туризму є те, що серед організацій та закладів, що створюють та розроблюють екотуристичний продукт, значна роль належить природоохоронним та екоосвітнім організаціям, що не є турагентами та туроператорами [5]. Екологічний туризм забезпечує відновлення життєвих сил людини і раціональне використання вільного часу. Через атрактивність елементів природного середовища екологічний туризм забезпечує розмаїття вражень, контрастну зміну обстановки і видів діяльності, ефективно сприяє послабленню нервового напруження та емоційному розвантаженню. Перебування у

природному середовищі відновлює регулятивні та адаптаційні механізми людського організму, посилює його імунітет.

Значною є роль екологічний туризм у розвитку особистості – підвищення інтелектуального рівня відпочиваючих та туристів через реалізацію пізнавальних потреб у процесі їх самостійного проходження екологічними стежками та маршрутами, а також участь у спеціально розроблених екологоосвітніх, культурно-пізнавальних, екотренінгових та інших програмах. У процесі спілкування з природним середовищем на екотуристичних маршрутах та участі в екологічних програмах відбувається формування стійких навичок екологозберігаючої поведінки та дбайливого ставлення людини не тільки до природи, а й до іншої людини, і в цьому полягає глибоке гуманістичне значення екотуризму [2].

З огляду на багатогранність функціональних властивостей екологічного туризму доречно їх формалізувати (рис. 1).

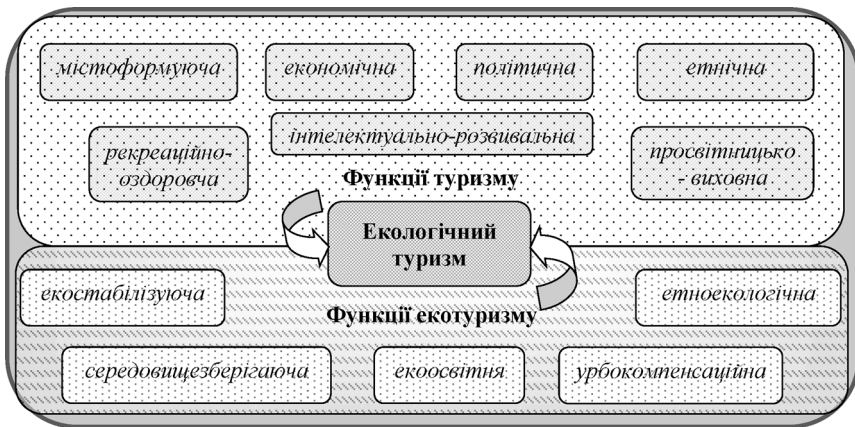

Рис. 1. Функції екологічного туризму. Джерело: упорядковано автором на основі використаних джерел [2, 4, 7, 9].

До функцій туризму відносяться:

- містоформуюча – виникає в процесі туристичної урбанізації і розвитку міст;
- рекреаційно-оздоровча – пов'язана із задоволенням потреб відновлення фізичних і психічних сил та покращенням стану здоров'я в результаті туристичних виїздів;

– економічна – спрямована на ефективний сталий розвиток тих регіонів, де він здійснюється, інвестування в охорону та відтворення природного середовища;

– політична функція проявляється через формування туристичного іміджу країни;

– просвітницько-виховна – пов'язана з пізнанням навколишнього світу, набуттям туристичного досвіду та стимулюванням розвитку освіченості людини (туриста) в процесі туристичного виїзду;

– етнічна функція полягає у сприянні приїзду туристів (емігрантів або їх нащадків) до країни або місця проживання предків та ознайомлення з веденням побуту, місцевими звичаями [2,7].

– інтелектуально-розвивальна – реалізується у створенні умов для розвитку творчої, інтелектуальнодостатньої, свідомої людини через сполучення культурно-освітніх та духовно-естетичних аспектів туризму.

До функцій екологічного туризму слід віднести:

– екостабілізуючу функцію – проявляється у мінімізації шкоди, завданої природному середовищу, що не порушує екологічної стійкості середовища;

– середовищезберігаючу – полягає у застосуванні спеціальних екологотуристичних технологій збереження первісного стану навколишнього середовища, участі туристів і туроператорів у програмах та заходах із захисту навколишнього середовища;

– екоосвітню – передбачає використання в екотурі елементів екологічної освіти та просвіти (пізнання природи, отримання туристами нових знань, навичок та вмінь у спілкуванні з природою);

– етноекологічну функцію, що стимулює повагу туристів до інтересів місцевих мешканців, шанобливе ставлення до етнокультурного середовища, збереження та відтворення етнокультурних традицій, традиційних систем природокористування (етноприродокористування) та охорони природи [4];

– урбокомпенсаційну, яка врівноважує та пом'якшує процес зростання значення міст в розвитку суспільства, гармонізує відносини між природою, суспільством і економікою.

Потрібно наголосити, що інтегруючи урбокомпенсаційні, рекреаційні, середовищезберігаючі, інтелектуально-розвивальні, екопросвітницькі, екоосвітні, виховні та гуманістичні функції екологічний туризм виявляє свій незаперечний економічний зміст через відновлення і зміцнення трудового потенціалу людини, що є головною умовою її активної та продуктивної участі в економічному житті суспільства. Екотуризм сьогодні – це не тільки відпочинок. Даний вид туризму повинен бути:

- заснованим на використанні методів зберігання природних ресурсів;

- націленим на збереження місцевого соціокультурного середовища;

- нешкідливим для навколишнього середовища;

- націленим на екологічну освіту та просвітництво;

- економічно ефективним та таким, що забезпечує сталий розвиток районів, де він здійснюється [3, 8].

Все різноманіття видів екологічного туризму доцільно розділити на два основних типи:

- 1) Екотуризм в межах природних територій з особливим охоронним статусом (акваторій) – це класичний напрям в екотуризмі. Відповідні тури відносяться до екотуру у вузькому значенні цього терміна, їх можна віднести до «австралійської» моделі екотуризму;

- 2) Екотуризм поза межами територій з особливим охоронним статусом (акваторій) – до цього типу турів можна віднести дуже широкий спектр видів екологічно орієнтованого туризму, починаючи від агротуризму і аж до круїзу на комфортабельному лайнері. Цю групу екотурів можна віднести до «німецької» або до «західноєвропейської» моделі [1].

Щодо «австралійської» моделі екотуризму, то вона привертає увагу тих туристів, яких турбують проблеми екології. Еко туристи мають на меті волонтерську роботу та інші активні заходи зі збереження навколишнього середовища, а також навчальні програми, що допомагають зменшувати негативні аспекти впливу людини на природу [4].

На туристичний потенціал впливають різні групи чинників, які прямо чи опосередковано формують середовище для розвитку туризму або ж навпаки стримують діяльність суб'єктів туристичної сфери. На макрорівні держава проводить свій вплив

через економіку, політику і законодавство (створення сприятливої податкової бази, залучення інвесторів, оголошення туризму пріоритетним напрямком розвитку, затвердження законів та програм регіонального розвитку у сфері туризму). На мікрорівні туристичний потенціал знаходиться під впливом споживачів, які купують або ж відмовляються від туристичного продукту на основі отриманих доходів, рівня освіченості і бажання витратити кошти на подорожі та рекреаційно-оздоровчі заходи. Також потрібно приділити увагу до формування і стимулювання попиту через засоби маркетингу. Окремо потрібно виділити рівень суб'єктів туристичної сфери, де вагомими важелями розвитку виступають конкуренція як засіб стимулювання вдосконалення діяльності підприємств та бенчмаркінг як інструмент запозичення і втілення досвіду. Розвиненість туристичного потенціалу залежить також від багатьох інших факторів: природно-екологічних, психологічних, соціально-демографічних, культурних, технологічних умов, наявності дестинацій, розвиненості інфраструктури, фінансової доступності території туристичної рецепції тощо (рис. 2).

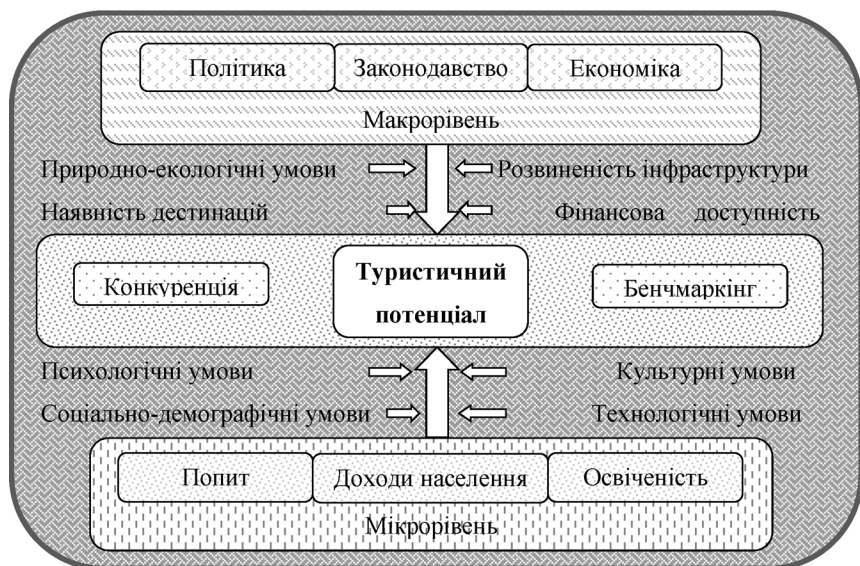

Рис. 2. Основні детермінанти розвиненості туристичного потенціалу. Джерело: власні дослідження

Необхідність розвитку екологічного туризму в Україні обумовлена не тільки економічними факторами – створенням нових робочих місць, розвитком місцевих громад у віддалених регіонах (маються на увазі спустошені села), а й соціальними потребами – прагненням населення до більш цілісного і системного підходу до проблем охорони здоров'я та використання вільного часу. За даними експертів Всесвітньої туристичної організації екологічний туризм за останні десять років стає найбільш популярним і є одним з інструментів сталого розвитку будь-якої держави.

Україна має великі можливості для розвитку екологічного туризму. Основний потенціал складають унікальні природні умови і ландшафти в центральній частині східної Європи, численні природні, історичні пам'ятки, культурна та етнічна спадщина народів, що населяли територію країни в різні історичні періоди. В даний час в Україні спостерігається зародження екотуризму, він неспішним кроком починає входити в моду. Попит на нього існує не тільки з боку іноземців, а й наших співвітчизників, велика кількість туристичних фірми почали здійснювати свою діяльність в цьому напрямку і пропонувати клієнтам відпочинок в екологічно чистих куточках України.

В Україні найбільш перспективним можна вважати розвиток сільського туризму (green rural tourism), або агротуризму (agrotourism, farm tourism), як різновиду екологічного туризму. Розвиток саме цих різновидів туризму дозволить вирішити деякі наболілі проблеми села, зокрема підвищити рівень зайнятості сільських жителів, збільшити рівень їх доходів, покращити благоустрій сільських територій та інфраструктури села, відродити місцеві народні звичаї, традиції [10].

Висновки: Потенціал екологічного туризму практично необмежений, проте для його становлення і розвитку потрібні капіталовкладення і витрати. Створення інфраструктури для екологічного туризму дозволить забезпечити доступність унікальних куточків природи для туристів. Необхідно забезпечити умови для залучення інвестицій і приватного капіталу з метою реалізації проектів по розвитку об'єктів екологічного туризму, таких як формування туристичних кластерів («Кам'янець», «Південне туристичне кільце»), створення гірськолижного курорту Буковель в Іванофранківській області та інших. Успішний розвиток екотуризму не тільки позитивно впливає на стан навколишнього

середовища, але й сприяє активізації економічної діяльності, є джерелом поширення знань про культуру та природну красу певної території.

Рецензент – доктор економічних наук, професор О. В. Скидан

Література:

1. Байканова Д. Є. Розвиток екологічного туризму в Республіці Казахстан [Електронний ресурс] // Вісник Хабарши. Туризм. 2012. №1. Режим доступу: http://tourlib.net/statti_tourism/bajkanova2.htm.
2. Вишневський В. І. Екологічний туризм: навч. пос. К.: Інтерпрес ЛТД, 2015. 140 с.
3. Воробйова О. А. Екологічний туризм як чинник сталого розвитку природно-заповідних територій // Екологічні науки. 2012. № 2. С. 119-129.
4. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: навч. пос. К.: Альтерпрес, 2004. 192 с.
5. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм у системі суспільно-економічних відносин // Економічна та соціальна географія. 2001. С. 89-95.
6. Екотуризм [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Екотуризм>.
7. Мальська М. П., Худов В. В. Туристичний бізнес. Теорія і практика: підручн. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pidruchniki.com/14740508/turizm/kontseptsiya_funktsiyi_turizmu.
8. Туризм. Відпочинок. Здоров'я. Барнаул: Прінтал, 2004. 199 с.
9. Функції туризму в суспільстві [Електр. ресурс]. Режим доступу: http://studopedia.com.ua/1_303515_funktsii-turizmu-v-suspilstvi-sotsialna-gumanitarna-ta-ekonomichna.html.
10. Шкарупа А. К. Екологічний туризм: сутність та перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/10_shkarupa.htm.

А. С. Осипчук

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ГЕНЕЗИСА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Статья посвящена особенностям экологического туризма,

формированию и развитию туристической деятельности экологической направленности в Украине. Представлены различные подходы к определению экологический туризм, в том числе предложен авторский вариант. Осуществлен обзор функций экологического туризма, их интегрирующий эффект, который способствует формированию устойчивых навыков экологощающего поведения, распространению знаний о культуре и естественной красоте определенной территории, активизации экономической деятельности, восстановлению жизненных сил человека и рациональному использованию свободного времени. Особое внимание уделено детерминантам развитости туристического потенциала и популяризации туристической деятельности экологической направленности на территории Украины.

Ключевые слова: экологический туризм, сохранение окружающей среды, функции туризма, туристический потенциал.

A. Osipchuk

THE THEORETICAL ASPECT OF THE GENESIS OF ECOLOGICAL TOURISM IN UKRAINE

The article is devoted to the features of ecological tourism, formation and development of ecologically oriented tourism activity in Ukraine. Different approaches to the definition of the term ecological tourism are presented, including the author's variant. A review of the functions of ecological tourism is made. Their integration effect promotes the formation of sustainable eco-management skills, the dissemination of knowledge about the culture and natural beauty of a certain territory, the improvement of economic activity, the restoration of human vitality and the rational use of free time. Particular attention is paid to the determinants of the tourism potential development and the promotion of ecologically oriented tourism activity on the territory of Ukraine.

The following conclusions are made: creation of an infrastructure for ecotourism will ensure the availability of unique natural areas for tourists; providing the conditions for attraction the investments and private capital will allow to implement projects for the development of ecological tourism; successful development of ecotourism positively affects not only the state of the environment, but also contributes to the intensification of economic activity and spreads knowledge about the

beauty and vulnerability of our planet.

Key words: ecological tourism, preservation of the environment, functions of tourism, tourist potential.

Надійшла до редакції 30 листопада 2017 р.